

Key words: *vocational technical education, integrative criterion, educational environment, teaching and educational environment, interdisciplinary communication, principles, design, quality of education.*

УДК 378.147:811.111

М. В. Дука

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ РОЗУМІННЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ У ТВОРАХ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглянуто результати перевірки ефективності методики навчання майбутніх філологів розуміння невербальних засобів комунікації у творах сучасної англomовної художньої літератури. Визначено завдання експерименту, сформульовано гіпотезу експерименту, описано структуру проведення експерименту, наведено та проаналізовано результати перед- та післяекспериментальних зрізів. У результаті проведеного експериментального дослідження доведено ефективність розробленої методики навчання майбутніх філологів розуміння невербальних засобів комунікації у творах сучасної англomовної художньої літератури.

Ключові слова: *експериментальне дослідження, гіпотеза експерименту, невербальні засоби комунікації, твір сучасної англomовної художньої літератури*

Постановка проблеми. Навчання майбутніх філологів розуміння невербальних засобів комунікації (НЗК) у творах сучасної англomовної художньої літератури (ТСАХЛ) передбачає інтегроване оволодіння як компетентністю в читанні, так і лінгвосоціокультурною компетентністю, до складу якої входять НЗК. Зазначимо, що *невербальні засоби комунікації у творах сучасної англomовної художньої літератури* сприймаються нами як вербалізована у творах сукупність комунікативно значущих немовленнєвих компонентів, які описують жестово-рухову діяльність персонажів, їх голосову активність, просторові й часові особливості процесу комунікації, декоративні елементи (одяг, аксесуари, зачіску) та ольфакторні характеристики.

Відповідно до Програми з англійської мови для університетів / інститутів, цілями навчання майбутніх філологів читання передбачають розвиток і вдосконалення вмінь інтерпретувати експліцитну та імпліцитну інформацію, подану у великих складних текстах, ідентифікувати найдрібніші деталі змісту, інтерпретувати текст щодо прихованого смислу та стилю, характеризувати героїв літературного твору тощо [4, 97–105]. Виходячи з цих цілей, компетентність майбутніх філологів у читанні не може вважатися повністю сформованою, якщо вони не володіють умінням розпізнавати в тексті номінації НЗК і розуміти інформацію, яку вони несуть.

Аналіз актуальних досліджень. Зауважимо, що окремі питання, які вирішують проблему навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ, розглядаються в роботах Т. О. Вдовіної (розроблено методику навчання майбутніх філологів читання англійських художніх текстів), В. В. Черниш (розроблено методику навчання англомовного читання та аудіювання із застосуванням аудіокнижок художніх творів), С. І. Шукліної (розроблено методику контролю рівня сформованості англомовної соціокультурної компетенції в рецептивних видах мовленнєвої діяльності майбутніх учителів, Н. Г. Баженової (розглянуто проблему навчання НЗК у курсі французької мови), С. В. Соколової (запропоновано методику навчання майбутніх учителів англійської мови використовувати паралінгвістичні засоби в усному спілкуванні). Однак, попри вагомий внесок дослідників, проблема розробки методики навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ та її експериментальної перевірки залишається досі невирішеною, що робить дослідження **актуальним**.

Метою статті є опис підготовки та проведення експериментального навчання, а також констатація та інтерпретація отриманих у ході експерименту результатів. Виходячи із поставленої мети, у статті необхідно розв'язати такі завдання: 1) визначити основні завдання експерименту; 2) сформулювати гіпотезу; 3) описати структуру експерименту; 4) навести та проаналізувати дані перед- та післяекспериментальних зрізів; 5) встановити ефективність розробленої методики.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до загальноприйнятих вимог до проведення експерименту та фаз/ стадій його проведення [2, 39–40], нами були визначені такі *завдання* експерименту для навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ:

на стадії організації експерименту: 1) визначити цілі й завдання експерименту, розробити його гіпотезу, визначити неварійовані та варійовані умови; 2) підготувати експериментальні матеріали; 3) розробити критерії визначення рівня навченості студентів розуміти НЗК у ТСАХЛ;

на стадії реалізації експерименту: 1) провести передекспериментальний зріз і встановити вихідний рівень сформованості вмінь студентів розуміти НЗК у ТСАХЛ; 2) провести експериментальне навчання на основі розробленої підсистеми вправ і моделі навчального процесу з її реалізації; 3) провести післяекспериментальний зріз для визначення досягнутого рівня сформованості вмінь студентів розуміти НЗК у ТСАХЛ;

на стадії констатації та інтерпретації результатів експерименту: 1) інтерпретувати результати експериментального навчання; 2) зробити висновки щодо ефективності розробленої методики.

У процесі організації експериментального навчання була сформульована **робоча гіпотеза**: навчання студентів третіх курсів ВМНЗ розуміння НЗК у ТСАХЛ буде ефективним за умов 1) відбору навчального текстового матеріалу з урахуванням визначених нами принципів; 2) здійснення навчання на основі спеціально розробленої підсистеми вправ та 3) вибору оптимальної форми пред'явлення навчального матеріалу, а саме визначення ефективності виконання вправ з повним або частковим керуванням з боку викладача на передтекстовому етапі. Відповідно до сформульованої гіпотези, передбачаємо, що в результаті навчання майбутніх філологів розуміти НЗК у ТСАХЛ, рівень навченості студентів відповідатиме або перевищить умовний коефіцієнт навченості 0,7, встановлений В. П. Безпальком [1, 52–69].

Експериментальна перевірка ефективності методики навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ проводилася на факультеті іноземних мов Інституту філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. В експерименті взяли участь три підгрупи студентів третього курсу: ЕГ 1 (12 студентів), ЕГ 2 (12 студентів) та ЕГ 3 (13 студентів).

Неварійованими умовами експериментального навчання були: 1) тривалість експерименту; 2) склад експериментальних груп (ЕГ) за кількістю учасників і рівнем володіння англійською мовою; 3) експериментатор; 4) навчальні матеріали; 5) зміст перед- та післяекспериментального зрізів; вправи й завдання експериментального навчання; 6) об'єкти контролю та критерії оцінювання рівня сформованості знань, навичок і вмінь, потрібних для адекватного сприйняття студентами НЗК у ТСАХЛ.

У якості **варійованої** умови експерименту виступає ступень керування викладачем навчальною діяльністю студентів на етапі формування та/або актуалізації фонових знань. Ця відмінність полягала в тому, що в ЕГ 1 та ЕГ 2 вправи, які пропонувались студентам, вирізнялися частковим керуванням з боку викладача, тоді як у ЕГ 3 таке керування було відсутнім.

Відповідно до класифікації П. Б. Гурвича [2, 29–36], методичний експеримент у межах нашого дослідження характеризується як горизонтально-вертикальний, природний, базовий і відкритий. *Вертикальний* характер експерименту надав можливість зробити висновки щодо загальної ефективності розробленої методики навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ. *Горизонтальний* характер полягав у порівнянні ефективності двох розроблених варіантів методики (варіантів А та Б), коли студенти опрацьовували вправи передтекстового етапу 1) під частковим керуванням з боку викладача (варіант методики А – у ЕГ 1 та ЕГ 2) та 2) незалежно від керівництва викладача (варіант методики Б – у ЕГ 3).

Експеримент проходив у три етапи: 1) передекспериментальний зріз (письмове тестування); 2) експериментальне навчання за розробленою методикою; 3) післяекспериментальний зріз (письмове тестування). Структура експерименту відображена у табл. 1.

Таблиця 1

Структура проведення експерименту

Етапи експериментального дослідження	Кількість груп / учасників	Кількість годин	Основні завдання етапу
1 Передекспериментальний зріз	ЕГ 1 ЕГ 2 ЕГ 3	2 2 2	Визначення вихідного рівня знань НЗК і рівня сформованості вмінь розуміння їх у ТСАХЛ
2 Експериментальне навчання	ЕГ 1 ЕГ 2 ЕГ 3	8 8 8	Перевірка ефективності розробленої методики
3 Післяекспериментальний зріз	ЕГ 1 ЕГ 2 ЕГ 3	2 2 2	Визначення досягнутого рівня сформованості вмінь розуміння НЗК у ТСАХЛ

Завданням першого та третього етапів експериментального дослідження було визначення рівня навченості студентів 3 курсу розуміння НЗК у ТСАХЛ на початку експерименту та по його закінченню. Здійснення такого контролю передбачало визначення цілей, функцій, виду, форми, засобів, об'єктів і критеріїв оцінювання [3, 154] перед- та післяекспериментального зрізів.

Ціллю контролю передекспериментального зрізу є отримання інформації про вихідний рівень навченості студентів 3 курсу розуміння НЗК у ТСАХЛ, тоді як післяекспериментальний зріз демонстрував ефективність навчання за розробленою нами методикою. Виходячи із зазначених цілей дослідження, характеризуємо *функцію контролю* як оціночну, адже, вказуючи на рівень володіння студентами навичками й уміннями розуміння НЗК у ТСАХЛ, результати контролю є орієнтиром для подальшої діяльності викладача.

Щодо *виду контролю*, констатуємо використання на початку дослідження попереднього контролю та рубіжного контролю – у кінці.

Для досягнення найбільш об'єктивних результатів, нами була обрана індивідуальна *форма контролю*, яка надає можливість визначити досягнення кожного окремого суб'єкту навчання.

Засобами контролю слугували відібрані фрагменти ТСАХЛ та розроблені на їх основі тести. Для кожного зрізу нами були обрані десять коротких фрагментів (рівня локального контексту) та один фрагмент обсягом до двох сторінок (рівня глобального контексту).

Щодо тестів, які входили до складу перед- та післяекспериментального зрізів, нами були розроблені нестандартизовані тести, такі, що укладаються викладачем на матеріалі конкретних тем з метою забезпечення зворотнього контролю рівня сформованості в суб'єктів навчання певної навички, вміння та не потребують усіх кількісних показників їхньої якості [3, 162].

Об'єктами контролю рівня навченості студентів розуміння НЗК у ТСАХЛ, є такі: 1) уміння ідентифікувати НЗК у тексті; 2) уміння загального розуміння тексту з НЗК; 3) уміння детального розуміння тексту з НЗК; 4) уміння критичного осмислення художнього твору на основі аналізу інформації, яку несуть НЗК.

Проаналізуємо тестові завдання, розроблені для перевірки зазначених вище вмінь. Перше завдання, яке входило до складу зрізів, передбачало перевірку *вміння загального розуміння тексту* рівня локального контексту з урахуванням інформації, яку несуть НЗК. Студентам пропонувалося виконати завдання на *зіставлення / встановлення відповідності (matching)* шести фрагментів ТСАХЛ з номінаціями емоцій, які транслюють НЗК у тексті.

Друге завдання обох зрізів допомагало визначити а) *уміння ідентифікувати НЗК у тексті* та б) *уміння детального розуміння тексту з НЗК на рівні локального контексту*. З метою перевірки *вміння ідентифікувати НЗК*, студентам було запропоновано підкреслити одну можливу номінацію НЗК у чотирьох фрагментах твору. *Уміння детального розуміння* тексту з урахуванням НЗК перевірялося за допомогою тестів на *множинний вибір (multiple choice)*, які передбачали реакцію студентів на певні твердження шляхом обрання однозначної та єдино можливої в конкретному контексті правильної відповіді з чотирьох можливих альтернатив.

За допомогою третього завдання ми перевіряли сформованість зазначених вище вмінь на рівні глобального контексту. Питання третього завдання були поділені на два блоки, перший з яких складався із завдань, що визначали сформованість *уміння ідентифікувати НЗК* та *вміння детального розуміння* тексту з урахуванням НЗК, а у другому студенти мали продемонструвати рівень сформованості вміння загального розуміння твору з урахуванням НЗК і вміння критичного осмислення художнього твору на основі аналізу інформації, яку несуть НЗК. Час виконання тестових завдань був розрахований на дві академічні години аудиторної роботи.

Перед проведенням зрізів їх завдання пройшли пілотування за допомогою викладачів Навчально-наукового інституту філології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Інституту

філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також студентів факультету Langues appliquées спеціальності Anglais-Russe в університеті Париж III Нова Сорбонна та отримали зауваження, які були прийняті до уваги.

Тестові роботи студентів були проаналізовані згідно з визначеними нами критеріями. Максимально можлива кількість балів, яку могли отримати студенти за правильне виконання завдань кожного зрізу, становила 70 балів. Коефіцієнт навченості обчислювався за формулою В. П. Безпалька [1, 56]:

$$K = \frac{Q}{N} \quad (1)$$

де Q – кількість отриманих студентами балів у тестових завданнях; N – максимально можлива кількість балів.

Виконання завдань вважалося достатнім, якщо коефіцієнт K складав не менше 0,7 (або 70%).

Результати передекспериментального зрізу в групах свідчать про приблизно однаковий рівень сформованості в студентів умінь розуміння НЗК у ТСАХЛ: (середній бал по групах складав: у ЕГ 1 – 38,5 балів; у ЕГ 2 – 34,5 балів; у ЕГ 3 – 35,15 балів). При цьому, вихідний рівень навченості студентів розуміння НЗК у ТСАХЛ у всіх експериментальних групах був недостатнім і становив у ЕГ 1 – 0,50, у ЕГ 2 – 0,49, у ЕГ 3 – 0,50.

Результати передекспериментального зрізу надано в табл. 2.

Таблиця 2

Результати передекспериментального тестування студентів по групах

Індекс групи	Кількість студентів	Середній бал	Значення коефіцієнта навченості за результатами передекспериментального тестування
ЕГ 1	12	38,50	0,55
ЕГ 2	12	34,50	0,50
ЕГ 3	13	35,15	0,50
Загалом	37	36,05	0,51

Щодо середніх показників рівня сформованості вмінь розуміння НЗК у ТСАХЛ на рівні локального контексту, вони складають у ЕГ 1 – 0,5, у ЕГ 2 – 0,57 та у ЕГ 3 – 0,52. Середній сумарний бал складає 13,11 із 24 можливих, що відповідає коефіцієнту навченості 0,52.

Середні показники рівня сформованості вмінь розуміння НЗК у ТСАХЛ на рівні глобального контексту є такими: у ЕГ 1 – 0,5, у ЕГ 2 – 0,4 та у ЕГ 3 – 0,5. Середній сумарний коефіцієнт навченості складає 0,46.

Таким чином, виходячи з отриманих результатів передекспериментального зрізу, можна стверджувати про відносно однаковий низький рівень сформованості у студентів відібраних експериментальних груп умінь розуміння НЗК у ТСАХЛ, який не досягає рівня нормативного коефіцієнту навченості – 0,7.

Щодо індивідуальних показників, зазначимо, що індивідуальні мінімальні показники по групах є такими: а) на рівні локального контексту: ЕГ 1 – 0,2, ЕГ 2 – 0,1, ЕГ 3 – 0,1; б) на рівні глобального контексту: ЕГ 1 – 0,4, ЕГ 2 – 0,3, ЕГ 3 – 0,4. Однак, треба також відмітити, що в декількох студентів показники були досить високими вже на початку навчання. Максимальні індивідуальні показники по групах виявилися наступними: а) на рівні локального контексту: ЕГ 1 – 0,8, ЕГ 2 – 0,8, ЕГ 3 – 0,8; б) на рівні глобального контексту: ЕГ 1 – 0,7, ЕГ 2 – 0,6, ЕГ 3 – 0,6.

Як виходить із наданих результатів, розбіжність між мінімальним і максимальним індивідуальними показниками, отриманими студентами, є достатньо великою, що може свідчити про хаотичність і безсистемність отримання студентами знань щодо НЗК та формування навичок і вмінь їх розпізнавання та розуміння. Як бачимо, процес навчання студентів розуміння НЗК підчас читання не відбувається цілеспрямовано, послідовно та постійно.

Отже, підсумовуючи результати передекспериментального зрізу, зробимо припущення, що після проведення навчання за спеціально розробленою нами методикою, коефіцієнт навченості студентів розуміння НЗК у ТСАХЛ досягне значення нормативного показника 0,7, а результати післяекспериментального зрізу будуть більш однорідними.

Після закінчення експериментального навчання в усіх групах був проведений *післяекспериментальний зріз*. Об'єкти дослідження післяекспериментального зрізу, процедура його проведення та оцінювання були ідентичними до передекспериментального зрізу. Результати післяекспериментального зрізу наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Результати післяекспериментального тестування студентів

Індекс групи	Кількість студентів	Середній бал	Значення показників коефіцієнта навченості за результатами передекспериментального тестування
ЕГ 1	12	54,53	0,80
ЕГ 2	12	53,95	0,78
ЕГ 3	13	52,54	0,76
Загалом	37	53,67	0,78

Як видно з табл. 3 коефіцієнт навченості перевищів нормативний показник 0,7.

Щодо індивідуальних показників результатів післяекспериментального зрізу по кожному студенту, зауважимо, що індивідуальні мінімальні показники по групах підвищились: а) на рівні локального контексту: у ЕГ 1 з 0,2 до 0,7, у ЕГ 2 з 0, до 0,69, у ЕГ 3 з 0,1 до 0,71; б) на рівні глобального контексту: у ЕГ 1 з 0,4 до 0,7, у ЕГ 2 з 0,3 до 0,67, у ЕГ 3 з 0,4 до 0,67.

Максимальні індивідуальні показники по групах підвищилися: а) на рівні локального контексту: у ЕГ 1 з 0,8 до 0,98, у ЕГ 2 з 0,8 до 0,98, у ЕГ 3 з 0,8 до 0,91; б) на рівні глобального контексту: у ЕГ 1 з 0,7 до 0,92, у ЕГ 2 з 0,6 до 0,89, у ЕГ 3 з 0,6 до 0,93. Як передбачалося, результати післяекспериментального зрізу виглядають більш однорідними.

Приріст коефіцієнта навченості студентів трьох експериментальних груп окремо на рівні локального та глобального контекстів надано у табл.4.

Таблиця 4

Зведені результати показників значення коефіцієнту навченості та приросту після проведення експериментальних зрізів

Індекс групи	На рівні локального контексту		Приріст	На рівні глобального контексту		Приріст
	перед експериментом	після експерименту		перед експериментом	після експерименту	
ЕГ 1	0,50	0,83	0,33	0,5	0,75	0,25
ЕГ 2	0,57	0,81	0,24	0,4	0,74	0,34
ЕГ 3	0,50	0,78	0,28	0,5	0,74	0,24
Загалом	0,52	0,81	0,28	0,47	0,74	0,28

Відповідно до результатів післяекспериментального зрізу, можна зробити висновок про те, що застосування розробленої підсистеми вправ для навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ призвело до значного приросту рівня відповідних умінь у всіх експериментальних групах: а) на рівні локального контексту: у ЕГ 1 – 0,33, у ЕГ 2 – 0,24, у ЕГ 3 – 0,28; б) на рівні глобального контексту: у ЕГ 1 – 0,25, у ЕГ 2 – 0,34, у ЕГ 3 – 0,24.

Зауважимо, що результати навчання студентів за різними варіантами методик майже не відрізняються. На основі отриманих даних, робимо висновок, що студенти, які брали участь у експериментальному навчанні характеризуються достатньо високим рівнем навчальної автономії для самостійного виконання передтекстових завдань.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що проведене експериментальне дослідження, а також якісна та кількісна інтерпретація результатів свідчать про ефективність розробленої методики навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ. *Перспективами* дослідження ми вбачаємо розробку методичних рекомендацій щодо навчання майбутніх філологів розуміння НЗК у ТСАХЛ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалько В. П. Опыт разработки и использование критериев качества усвоения знаний / В. П. Беспалько // Советская педагогика. – 1968. – № 4. – С. 52–69.
2. Гурвич П. Б. Теория и практика эксперимента в методике преподавания иностранных языков: [спецкурс] / П. Б. Гурвич. – Владимир : Владимирск. пед. ин-т, 1980. – 103 с.
3. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін. / за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.
4. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект / С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей, Ю. В. Головач та ін. – Вінниця : Вид-во «Нова книга», 2001. – 247 с.

РЕЗЮМЕ

М. В. Дука. Экспериментальная проверка эффективности методики обучения будущих филологов пониманию невербальных средств коммуникации в произведениях современной английской художественной литературы.

В статье представлены результаты проверки эффективности методики обучения будущих филологов пониманию невербальных средств коммуникации в произведениях современной английской художественной литературы. Определены задачи эксперимента, сформулирована гипотеза эксперимента, описана структура проведения эксперимента, приведены и проанализированы результаты перед- и послеекспериментального срезов. В результате проведенного экспериментального исследования доказана эффективность разработанной методики обучения будущих филологов пониманию невербальных средств коммуникации в произведениях современной английской художественной литературы

Ключевые слова: экспериментальное исследование, гипотеза эксперимента, невербальные средства коммуникации, произведение современной английской художественной литературы.

SUMMARY

M. Duka. The experimental efficiency testing of teaching future philologists to understand non-verbal signals in contemporary English fiction.

The article deals with the results of the experimental efficiency testing of teaching future philologists to understand non-verbal signals in contemporary English fiction. The author defines the tasks of the methodological experiment, formulates the hypothesis of the experiment, describes the structure of the experiment, presents and analyses the results of the data of experimental efficiency testing at pre-experimental and post-experimental stages.

While preparing for the experiment the following hypothesis was suggested: the process of teaching future philologists to understand non-verbal signals in contemporary English fiction is going to be effective if consider 1) the principles of selecting texts for teaching future philologists to understand non-verbal signals; 2) the sub-system of exercises that was specifically developed; 3) the form of introducing teaching-learning materials.

To measure the quality of the methodological experiment which was carried out we used the Bepalko coefficient. It was supposed that at the end of experimental teaching future philologists to understand non-verbal signals in contemporary English fiction the level of their competence in this field will equal or beat the Bepalko coefficient (0,7). The experiment was conducted within three groups of 3-year students (37 students in general) at Sumy State Pedagogical University.

The methodological experiment consisted of three stages: 1) pre- experimental testing; 2) experimental teaching future philologists to understand non-verbal signals in contemporary English fiction; 3) post-experimental testing. The tasks of the pre- and post-experimental stages were designed according to the same principles and consisted of identical tasks. The results prove that the experimental teaching future philologists to understand non-verbal signals in contemporary English fiction was effective as the data beat the Bepalko coefficient. The results taken within the groups of students who were taught according to different variants of experimental teaching (which differ with the form of introducing learning materials) are comparatively equal. It proves that the students who took part in the experiment can be characterised by the high level of learning autonomy. The results of the experimental teaching will be considered while developing the methodical recommendations concerning teaching future philologists to understand non-verbal signals in contemporary English fiction.

Key words: *experimental teaching, experimental hypothesis, non-verbal signals, contemporary English fiction*